

L'orgue de l'Església Parroquial de l'Assumpció de Torregrossa: l'obra incipient de l'orguener Andreu Bergero (1685)

Josep M. Salisi i Clos
Dr. en Musicologia

RESUM: Partint d'uns documents relacionats amb un orgue que existí a l'església parroquial de Torregrossa, s'intenta presentar les característiques de l'instrument. A la vegada es mostra l'obra de l'orguener constructor, Andreu Bergero, de qui l'orgue de Torregrossa és el primer instrument que se li coneix.

PARAULES CLAU: Música, orgue, Torregrossa, Bergero, Garriga.

ABSTRACT: This paper presents a document-based description of the pipe organ located in Torregrossa's parish church, the first instrument known to have been built by Andreu Bergero, whose oeuvre is also compiled and discussed.

KEYWORDS: Music, pipe organ, Torregrossa, Bergero, Garriga.

ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Ve a ser poc conegut el fet de la música anterior al segle XX a les poblacions que avui dia conformen la comarca del Pla d'Urgell. Tot i així, sabem que la música no era un fet aliè, principalment, la música religiosa i litúrgica: la destinada a les misses i als oficis divins; com també la música paralitúrgica (*villancicos*, goigs, lamentacions, etc.).¹

El present treball es basa en la documentació conservada referent a la construcció d'un orgue a la parròquia de l'Assumpció de Torregrossa. Aquest instrument musical estaria fabricat per l'orguener Andreu Bergero, un constructor d'orgues que exercí en distintes poblacions catalanes i valencianes, i al qual el primer orgue que se li coneix ve a ser el que construï a Torregrossa. El cert és que de moment és l'únic orgue conegut a les poblacions de la comarca

del Pla d'Urgell, a part del d'Ivars d'Urgell, població de la qual només sabem que hi havia aquest instrument i que fou destruït el juliol de 1936.²

L'orgue venia a ser un element de presència indiscutible dins la pràctica religiosa de les esglésies. Era l'instrument que acompanyava la litúrgia per excel·lència, i tant podia anar de bracet amb el cant pla (conegut com a gregorià), unisonal, com servir per l'acompanyament polifònic i policoral. Així doncs, en l'època que es presenta, la segona meitat del segle XVII, l'orgue esdevenia un element rellevant en els temples, i, en tractar-se d'un instrument de mesures relativament grans i de destacat valor econòmic, quan se'n construïa un de nou calia deixar ben establertes i pactades les condicions.

El fet que s'hagi conservat la contracta d'un orgue a Torregrossa és d'un valor musicològic que pren rellevància a la comarca: per la informació addicional que se'n pot extreure, ve a mostrar una part del panorama musical organològic d'una comarca molt nua de documentació musical.

Sembla ser que a Torregrossa l'orgue estava situat en entrar al temple, al lateral esquerre, al costat de l'Evangeli. Damunt la porta principal hi havia un cor alt i, a continuació, al lateral s'hi trobava l'orgue.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE TORREGROSSA AL DARRER QUART DEL SEGLE XVII I PRIMER DEL XVIII

El fet de la construcció d'un orgue –desconeixem si amb anterioritat n'hi havia hagut un altre– ve a expressar un canvi radical en el temple, tant a nivell d'espai com artístic per embellir-ne una part, com la musical, i òbviament per la seva funcionalitat en

¹ Vegeu Salisi (2017: 107-132).

² Salisi (2009: 30-32).

Imatge 1. Església parroquial de l'Assumpció de Torregrossa. Font: autor.

favor de les celebracions religioses. Però en el cas de Torregrossa en poc espai de temps es dugueren a terme distintes reformes i embelliments que semblen mostrar una destacada etapa de creixement i desenvolupament artístic. En aquest sentit, es construeixen noves capelles, se'n pinten d'altres, es realitzen noves imatges, nous retaules, noves campanes i, també, un nou orgue.

Així doncs, sabem que la portalada del temple s'acabà el 1679, data que consta a la seva llinda. L'any següent, el 1680, l'escultor Jaume Tardiu, habitant a Torregrossa però amb taller a Ulldemolins, n'elaborà la imatge d'un Sant Crist de mida natural; posteriorment, el 1683, el mateix Tardiu realitzà el retaule major, dedicat a la patrona. El 1685, any en què es pacta la fàbrica de l'orgue, s'embelleixen les capelles de la Mare de Déu del Roser i de les Ànimes, així com l'edificació de les capelles de Sant Isidre i Sant Antoni. El primer de gener de 1693 la universitat de la vila pacta amb el mestre d'obres de Granyena, Francesc Sabrià, per fer les obres de l'església, això és: les sis bases i columnes

de pedra, una tribuna davant de cada capella i la volta. Pocs dies després s'encarreguen les obres a l'església al mestre de cases Cristòfol Durriu, d'origen francès però habitant a Arbeca. El 1696 el pintor resident a Cervera, Joan de Reula, pinta les capelles del Sant Crist i del Roser. L'any 1702 el mestre de cases Pau Bernat, de Sant Martí de Maldà, du a terme la capella de Sant Roc. En 1727 es fonen dues campanes noves per a l'església –el mestre campaner Francesc Martús, de Lleida, és l'encarregat de fondre-les.³

No deixa de sobtar aquesta intenció d'ampliar, renovar i embellir el temple parroquial, i més quan la població no disposava d'un nombre molt elevat d'habitants tot i ser una de les més poblades de la comarca. Segons les dades que coneixem, el 1717 Torregrossa comptava amb uns 230 habitants⁴ o segons s'especifica en el *Llibre Lucero*, unes vuitanta famílies. Aquest fet fa ressaltar que en una població relativament petita es tingués la intenció de construir un orgue d'unes dimensions considerables (es pot suposar que l'instrument deuria tenir prop dels set-cents tubs i podria mesurar aproximadament uns quatre metres d'amplària per cinc i mig d'altura per un metre i mig de fondària).

ELS DOCUMENTS

Sabem de l'existència de l'orgue de Torregrossa gràcies a tres documents conservats: el primer sense datar i que presenta les característiques i els registres que hauria de tenir l'orgue; un segon document, datat el 1686 i que ve a ser la capitulació o concòrdia entre els jurats de la vila i l'orguener; i un tercer, redactat a inicis del segle XX, i que ve a ser la transcripció de l'anterior.

Els dos primers documents es troben compilats, entre altra documentació, al final del volum *Quinquelibris* conservat a l'Arxiu Diocesà de Lleida. El tercer es troba en el propi arxiu parroquial de Torregrossa, dins el que es coneix com a *Llibre Lucero*, i que entre altra documentació conté també la transcripció d'alguns dels documents ja conservats dins el *Quinquelibris*.

Aquest darrer document es tracta d'una transcripció afegida al *Llibre Lucero*, però curiosament només es transcriu la capitulació de l'orgue i, en canvi, no

³ Tota la informació presentada es troba documentada a la part final del *Quinquelibris*, un volum que conté les partides sacramentals de la parròquia de Torregrossa entre 1553 i 1640, actualment dipositat a l'Arxiu Diocesà de Lleida (ADL): Fons Parroquial de Torregrossa, *Quinquelibris* 1553-1640, fol. s/n. En aquest sentit cal agrair a l'arxivera Anna Esteve les facilitats rebudes en la consulta del citat volum sacramental. També es troba a Lladonosa (2011: 41-42).

⁴ Extret de <https://ca.wikipedia.org/wiki/Torregrossa> (15-12-2018).

s'esmenta ni es transcriu el document on es presenten les característiques i la tipologia de registres de l'instrument. El mateix mossèn copista ho especifica així a l'inici dels textos copiats:

Copio en este libro algunos documentos que vagan dispersos y con papeles sueltos y casi ilegibles por los años que llevan de existencia. Algunos de ellos me han causado verdadera satisfacción por no haber podido hasta el presente augurar el cuánto del coste ni el cuánto de su construcción de los objetos se detallarán en este libro a primero de Enero de mil novecientos veinte por mi Gabriel Gené Cura.⁵

En aquest sentit, doncs, serà a partir dels dos documents originals que es centrarà el present treball, deixant de banda el contingut que presenta el *Llibre Lucero*, ja que, com s'ha dit, és posterior i incomplet.⁶ Tot i així, cal tenir present dues publicacions anteriors d'aquests documents: una primera per l'estudiós de la història de Torregrossa,⁷ en Vicent Lladonosa, que entre molta altra informació ho presenta a *Petites Històries de Torregrossa*; i en una segona publicació els presenta Miquel González en el seu destacat volum *Els orgues de les comarques de Lleida i del Principat d'Andorra*⁸ (en aquest cas, però, s'esmenta en una nota a peu de pàgina que els documents estan extrets del *Llibre Lucero*).

1r document [sense data]:⁹

Capitulacio del orgue se a de fer per la Iglesia de la vila de Borges Torragrosa.

- 1- Primo lo flautat mayo de 14 pams ab 42 flautes
- 2- Lo flautat de octava de 7 pams ab 42 flautes
- 3- Lo flautat de dodsena llarga ab 42 flautes
- 4- Lo flautat nazart de dotzena ab 42 flautes
- 5- Lo flautat de quinzena llarga ab 42 flautes
- 6- Lo flautat de quinzena nazarda ab 42 flautes
- 7- Un registre de tolosana ab sent y 26 flautes que sie de desisetena desinoveny y vintidosena
- 8- Altre de cimbala ab sent y 26 flautes ab quatre reiteracions
- 9- Un registre de tapadillo de roure de antonacion de unisonus de la octava ab coranta dos flautes
- 10- Item un registre de rusiñols
- 11- Item volen que dit orgue sigue partit
- 12- Item volen en dit orgue temblant

13- Item volen en dit orgue dulsaines

14- Item volen los registres questiren en dins y en fora com se acostume en los demes orgues grans

15- Item volen que los portavents de la cara y demes registres que sien menester an de eser tots de estany

16- Item lo flautat mayo si lo puesto es capas per tot ell a de estar a la cara o a lo menos a de entrar en la quarta o quinta flauta

17- Item lo registre de la cimbala nesecita de quatre caños per tecla per tenir mes ple lo orgue, encara que pot pasar ab tres, y si acas se añadex una flauta per tecla, a de tenir la entonació de Ut, mi, sol, fa

18- Volen que lo orgeniste que fara dit orgue se age de cuidar de posari estañy bo a son comte y ludes per fer les manches y fer les manches a ses costes, sols volen los de la Vila donar fuste per obrar les flautes o allo que se aura de menester fusteya en dit orgue.

De tot lo sobre dit se servira tornar resposta del que valdra de fer dit orgue ab les circunstancias sobre dites.

[amb diferent grafia]

Jaume Cortada y Micel Capel pagesos y Jurats de la universitat de Torragrosa

Andres Andres Bergero

2n document [8 d'octubre de 1685]:

Die 8 mensis octobris anno a nativitate sit omnibus Domini Nostrý Yesucristy 1685 sit omnibus et syngulis notum Jaume Cortada y Mýquel Capell ýurats de la vila de Torregrossa lo sobredit any en nom de tota la unýversýtat de Torregrossa an consertat un orgue ab Andres Bargeró abyntant en Barselona en preu de cyscentes lliures dýc 600 £ la forma de les pagues son dos sentes pel dya de carnestoltes prymer výnent ý lo restant que son altres dos sentes del dya de la mare de Deu de Agost en un any hy dýta quantýtat lý prometen pagar los dýts ýurats yunt ab tota la unýversýtat sens danis ný despeses de dýt Andres hý dit Andres promet de fer dit horgue a lo modo ý forma com conste en lo pape firmat de dits ýurats ý Andres Bargeró so es ab tots los flautats ý demes cyrcunstansyes que consten yn dit pape hý aixý mateix lo aixe de fer ab modo ý forma hý plantar segons lo puesto requýryra hýmýtant la trasa de Andres Bargeró o de Maigi Garrýga hý dites capýtulasyons promet tenýr ý complýr a consta de tots sos bens agut ý per aver. ýtem que aige dit Andres de venýr a treballarlo en Torregrossa al qual se lý promet donar tota la fusta se aura

⁵ *Llibre Lucero*, fol. s/n.

⁶ Vull agrair a Vicent Lladonosa les facilitats donades per tal de dur a terme la consulta a l'Arxiu parroquial de Torregrossa.

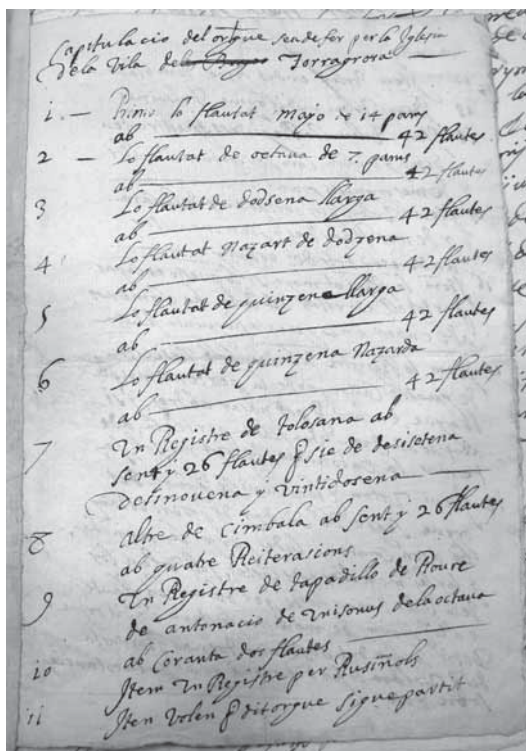
⁷ Lladonosa (2011: 41-42).

⁸ González (2007: 331-332).

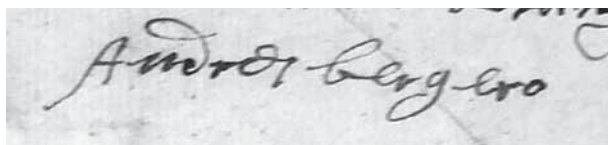
⁹ Els dos documents que segueixen s'exposen tal com es troben redactats als manuscrits, tan sols s'han modificat les majúscules dels noms propis, procurant deixar la resta en la seva forma original.

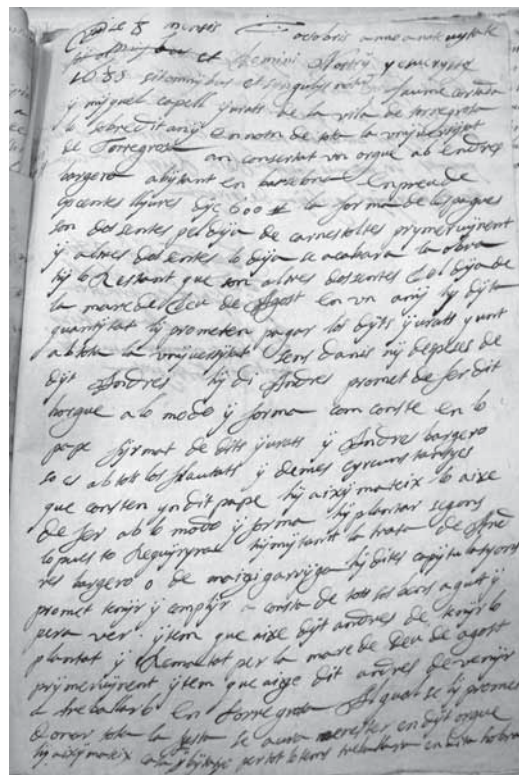
meneter en dyt orgue hy aixy mateix casa y bytasyo per tot lo temps treballara en dita hobra ytem que dit andres ayxe de venyr a refinar lo dit horgue del dia de la mare de Deu de agost en un ani so es que dit dia aixe de star refinat = cum reliquys clausybus necesarys et fyrmantes et duran sa yu yurantes yn posem ei Josefum Reix regint la cura en la paroquyal ecglesya de Toregrosa Testes set Falyp Boleda teixidor del Velusell vuy abytant en Torregrosa hy Yoan Avellana teixydor de Senauya vuy abytant en Torregrosa

Imatge 2. Capitulació de l'orgue. Font: autor.

Imatge 3. Signatura autògrafa d'Andreu Bergero. Font: autor.

Imatge 4. Contracta de l'orgue. Font: autor.

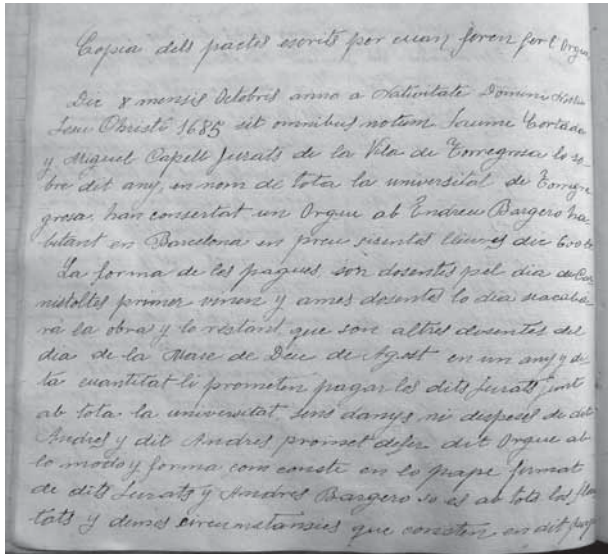
BREU COMENTARI ALS DOS DOCUMENTS

El primer document, sense data, és anterior al segon, datat el 8 d'octubre de 1685, i s'hi troben tres grafies diferents: una primera on s'especificuen els distints registres i la disposició d'algunes de les parts; una segona on es mostra els noms dels jurats; i la tercera, que seria la signatura del propi orguener.¹⁰ Curiosament, a l'inici hi ha un error del copista: es confon amb la població de les Borges [Blanques?], corregit seguidament per l'esment a Torregrosa. Sembla que el document estigui escrit per l'orguener, ja que en alguns dels punts pactats es refereix als jurats de Torregrosa, dient diversos cops "volen".

També sembla interessant remarcar que el redactor del text, l'orguener, esmenta que ja dirà el que valdria fer tot el que es cita en la capitulació.

No deixa de ser curiós que en el segon document s'esmenti un altre orguener, Magí Garriga. A més a més, el primer document està redactat per una mà

¹⁰ En aquest cas, consta com a Andrés Bergero, i aquest serà el cognom que utilitzarem a l'hora de referir-nos a aquest orguener.

Imatge 5. Còpia de la capitulació de l'orgue al Llibre Lucero. Font: autor.

diferent del de les signatures, i on també hi apareix Andreu Bergero. Per tant, es podria donar el cas que primerament els jurats de la universitat de Torregrossa haguessin contactat amb Magí Garriga, que redactà la capitulació de com hauria de ser l'orgue i, posteriorment, per alguna raó, hagués estat Bergero qui dugués a terme la fàbrica de l'orgue.

ANDREU BERGERO I MAGÍ GARRIGA, ELS ORGUENERS

Es coneix molt poc sobre la vida d'Andreu Bergero. Algunes fonts consideren que era d'origen italià i altres que era oriünd de Saint Gilles, població propera a Brussel·les. Sembla ser que el 1689 residia al monestir de Santa Maria de Poblet i passà a Barcelona, ciutat on s'hi casà el 1692. Posteriorment es traslladà a Tarragona i més endavant a València, on se li perd el rastre. Amb referència al seu nom, a Bergero se'l troba com a Andreu o Andrés; pel que fa al cognom, hi ha més diversitat: Bergero, Bargeró, Berqueró, Borghiero, Borgiero, Borgero, Bagero, Bechero, Berchero, Borgero, Vagqueró, Vergero i Vargeró.

D'ell en coneixem una part de la seva obra organística, concretament se sap que treballà en

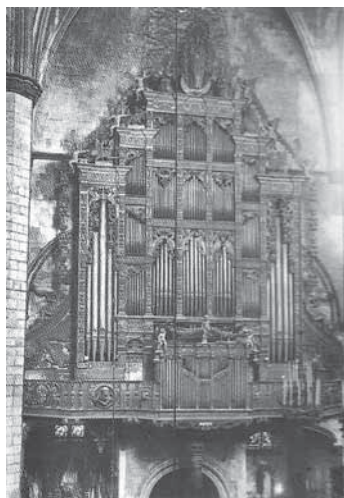
dotze orgues diferents i que el de Torregrossa ve a ser el primer instrument fabricat per la seva pròpia mà. Com a orguener se'l troba treballant a la basilica de Santa Maria del Mar de Barcelona (1681, i 1691?), sense saber exactament quina tasca hi dugué a terme, possiblement alguna reparació, ampliació o afinació. En data posterior ja se'l troba a l'església parroquial de Torregrossa (1685), on construeix l'orgue. Més endavant es té constància que treballà en l'orgue de Vilafranca del Penedès (1689-1692), on fabricà una nova cadireta. A primers de 1696 es troba treballant a l'orgue de Santa Maria de l'Alba de Tàrraga, instrument que reformà i amplià amb tres nous registres, a la vegada que en reformà la cadireta de l'orgue i també treballà en l'orguener portàtil. El mateix 1696 es troba a Riudecanyes, on construí un orgue portàtil per a l'arquebisbe de Tarragona, així com també sabem que fabricà l'orgue de la catedral de Tortosa.¹¹ Entre 1696 i 1701 se'l troba en la construcció d'un nou instrument a la parròquia de Sant Andreu de la Selva del Camp, al mateix temps que el de Tortosa. Posteriorment es troba treballant en terres valencianes entre 1699 i 1705, concretament, a la ciutat de València, a l'església dels Santos Juanes (1699); també a Alzira, a l'església de Santa Catalina (1703); de nou a València, ara a la catedral (1703) i a la parròquia dels gloriosos Sant Martí i Sant Antoni (1705). L'any següent se'l situa a l'església prioral de Sant Pere de Reus (1706). En aquest orgue hi col·laborà el tallista reusenc Joan Cases, de qui encara es conserva un medalló amb l'efigie de sant Bartomeu corresponent a l'esmentat orgue. Com a darrera referència el trobem treballant de nou a l'església dels Santos Juanes de València (1712).¹²

Com que en la documentació de l'orgue de Torregrossa s'hi troba un segon orguener, Magí Garriga, considero que cal fer-li una breu menció. Desconeixem la relació que tingué Magí Garriga amb l'orgue de Torregrossa, però segons la capitulació sembla entendre's que Garriga també hauria fet una proposta o traça d'un nou orgue a la parròquia, fet que no reeixí. Aquest no és el primer cop que succeeix que Magí Garriga ha de construir un orgue en una població i que posteriorment és Andreu Bergero que acaba consumant la tasca. El paral·lelisme ja es

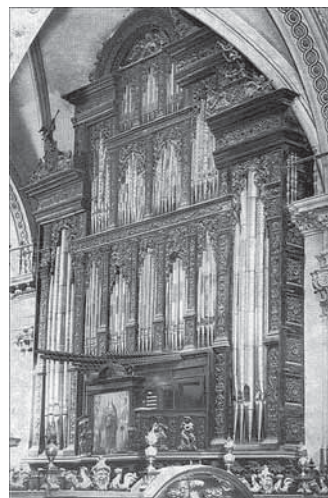
¹¹ D'aquest orgue se'n conserven alguns elements de fusta de la façana que es mostren recompostos a l'antiga canònica de la catedral tortosina.

¹² Sobre aquesta qüestió vegeu: Baldelló (1962: 236-237), Pié (1984: 544), Jambou (1988: 244, 247, 281, 189), Cortès & Puig (1995: 55-58), Jambou (1999: 238), Miró (2001: 170, 173, 174, 181, 197), Saura (2001: 83, 99, 194, 195, 272, 289, 298, 386, 451, 452, 484, 498), González (2007: 206, 208, 331), Anglès & Vergés (2013: 33, 34, 53, 55, 59) i Vernet (2013: 7-8).

Imatge 6. Orgue de Santa Maria del Mar, a Barcelona.
Font: Inst. Amatller.

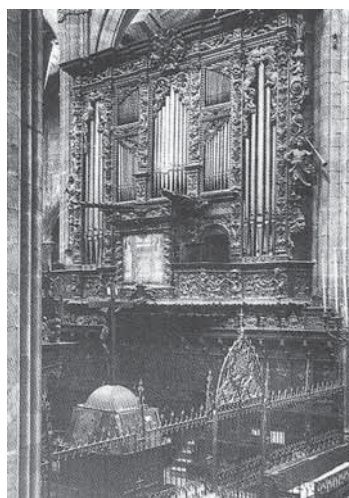
Imatge 9. Orgue de la catedral de València.
Font: xarxa.

Imatge 7. Orgue de la Selva del Camp.
Font: M. Valls, C. M.

Imatge 10. Orgue de Sant Pere de Reus.
Font: CIMIR.

Imatge 8. Orgue de la catedral de Tortosa.
Font: Inst. Amatller.

Imatge 11. Medalló de l'orgue de Sant Pere de Reus.
Font: Vergés.

troba el 1674 en la intenció de fer un nou orgue a la parròquia de la Selva del Camp. Així doncs, en aquesta població tarragonina se li proposa la tasca a Garriga, però uns anys més tard, el 1696, s'acaba pactant l'obra amb Bergero.

De l'orguener Magí Garriga sabem que era natural de la Guàrdia Lada, població propera a Cervera, i que s'instal·la a Riudoms, on es casa el 1677. D'ell es té constància que treballa en els orgues de les parròquies de Tàrrega i Cervera el 1674, fent-hi algunes reparacions. L'any següent, el 1675, fabrica l'orgue de Riudoms. Posteriorment, el 1681 es troba treballant en l'orgue de Santa Coloma de Queralt a la vegada que realitza l'orgue de Sarral.¹³

CARACTERÍSTIQUES DE L'ORGUE DE TORREGROSSA

La capitulació de l'orgue ens mostra com hauria de ser l'instrument, les característiques i el tipus de registres sonors que tindria. De la documentació es desprèn que l'orgue serà d'un sol teclat, amb quaranta dues tecles, i aquest haurà de ser partit, és a dir, la meitat cap a la dreta podrà usar uns registres, i la meitat cap a l'esquerra uns altres de diferents. Aquest és un efecte habitual en els orgues castellans dels segles XVI i XVII, i permetia combinar dos registres diferents al mateix moment, un per cada mà, com si una mà presentés les melodies i l'altra ataqués les parts de l'acompanyament.

Pel que respecta als tubs més grans de la façana, el flautat major, han de ser de 14 pams, no s'especifica però deurien ser d'estany, i amb tota probabilitat afinat en Do [C3]. Pel que fa a la mida, es prenien com a mesura el pam, el que vindria a ser la quarta part d'una vara, això seria uns dotze dits, o 21 cm.¹⁴ Fent el càlcul

podem veure que el tub més gran tenia una extensió de 2,94 m, gairebé uns tres metres d'altura. Aquest fet diferencia l'orgue de Torregrossa del que era habitual en la construcció d'orgues, que el so fonamental (Do) fos de 13 pams,¹⁵ el que vindria a ser una mesura estàndard de 8 peus (8').¹⁶ El document resa que li seguia un segon flautat, a l'octava alta de l'anterior, també d'estany, ara de set pams, el que vindria a ser 1,47 m.

Cal tenir present que la mida del tub fonamental de façana comporta que la resta de tubs estiguin en proporció matemàtica amb aquest. Per tant, si en l'orgue de Torregrossa la diferència ve a ser d'un pam més llarg del que és habitual en la mida d'un tub de façana comportaria conseqüentment una diferència en l'afinació de l'instrument: principalment, com més llarg és el tub, més greu és l'afinació. Segons aquesta premissa, es pot plantejar la idea que l'orgue de Torregrossa deuria estar afinat un poc més baix del que era habitual en aquests instruments, a no ser que es suplís per una diferent amplària.

Segons la capitulació el segueix un registre de dotzena llarga.¹⁷ La dotzena és un registre que mesura un 2 2/3' del so fonamental, i que vindria a sonar una dotzena (una octava més una quinta) superior del so fonamental.¹⁸ El segueixen els registres de nasards, de timbre fosc i suau. En aquest cas, nasard de dotzena (2 2/3'), de quinzena (2'), també en quinzena llarga. L'octava, la dotzena i la quinzena formen els jocs compostos anomenats "plens" de l'orgue, i venen a ser els que donen cos a la sonoritat de l'instrument. En aquest sentit, Escalona ho sintetitza de la següent manera:

quan en un orgue de 8' s'interpreta una partitura se sent la música a l'altura en què ha estat escrita [...], en 4' el resultat sonor és a l'octava superior, per bé que es premin

¹³ Cortès & Puig (1995: 55-58), González (2007: 206, 208, 291) i Anglès & Vergés (2013: 59, 95, 107, 108).

¹⁴ Saura (2001: 357).

¹⁵ Amb referència a la mida dels tubs de façana dels orgues el tractadista Pablo Nassarre (1724: 482), en la seva magna obra *Escuela Música*, cita que en temples grans la mida habitual seria de 26 pams, seguida després de la de 13. També ho ratifica Tafall (1872: 363) en el seu tractat de construcció d'orgues: "un flautado de trece completo, que es el principal orden de cañería en qualquier órgano". Tot i així, l'orguener contemporani de Bergero, Magí Garriga, en la capitulació de la fàbrica de l'orgue de Santa Coloma de Queralt, el 1681, cita que el flautat de cara ha de tenir 14 pams, tal com s'especifica en el de Torregrossa (Cortès & Puig, 1995: 61).

¹⁶ Un peu equival aproximadament a uns 30 cm. (Escalona, 2000: 37-38).

¹⁷ En aquest cas, el terme llarga fa referència a la talla del tub, i es troba en alguns flautats metàl·lics de cos estret als quals se'ls dona més llargada per tal que produeixin el mateix nombre de cicles, arribant a tenir el mateix so que un de més ample i més curt. En aquest sentit vindria a ser una optimització de l'espai de dins de la caixa de l'orgue (Saura, 2001: 384).

¹⁸ A l'orgue de Santa Coloma de Queralt, Magí Garriga també hi disposa una dotzena llarga com a tercer registre (Cortès & Puig, 1995: 61).

les mateixes teclcs [...], amb un de 2' sonarà dues octaves més amunt [...], i amb un de 1', tres octaves.¹⁹

És a dir, que si s'accionen els quatre registres expressats, el so resultant tindrà una extensió de quatre octaves superposades, abastant una tessitura sonora molt ampla, d'aquí el fet que se l'anomeni "plens".

El següent registre que presenta la capitulació és el de tolosana, amb 126 tubs, que aglutina la dissetena, dinovena i vint-i-dosena (1 3/5', 1 1/3' i 1'). Es tracta d'una mixtura habitual en els orgues catalans i valencians a mitjans del segle XVII. En el cas de Torregrossa, a cada tecla li correspon tres tubs a tres altures diferents, d'aquí que el registre contingui cent vint-i-sis tubs, de dimensions reduïdes i de so agut.

En la mateixa tessitura aguda s'hi troba el registre de cimbala, un altre joc de tubs compost, en aquest cas, amb cent vint-i-sis tubs en quatre reiteracions, o tubs per tecla, que vindrien a ser, com era habitual, de vint-i-dosena, vint-i-quatrena, vint-i-sisena i vint-i-novena (1', 4/5', 2/3' i 1/2'), un registre més agut encara que l'anterior. Aquest mateix registre Bergero el va utilitzar en la construcció de l'orgue de la parròquia de Los Santos Juanes de València, el 1699.²⁰

Pel que fa als tubs de fusta, es presenta el registre de tapadet, i s'especifica que ha de ser de fusta de roure i ha d'estar a l'uníson del de l'octava de la cara, és a dir, que ha de ser l'equivalent al de 4' i en un sol tub per tecla. El fet que el tub estigui tapat permet que el so resultant sigui a l'octava baixa de la mesura del tub, per tant, amb la meitat de la llargada s'aconsegueix el so d'un tub el doble de gran, i a la vegada permet reutilitzar més eficientment l'espai interior de la caixa de l'instrument. La inclusió d'aquest registre de fusta donaria un so més suau al conjunt, i presentaria la possibilitat de neutralitzar els sons aguts dels tubs metàl·lics.

En l'orgue s'inclou un registre de rossinyols, que més aviat és un efecte sonor que un registre en si mateix. Consisteix en l'addició d'uns quants tubs petits (quatre a l'orgue de Santa Maria del Mar

lleugerament submergits en aigua en la seva part inferior i que en sonar produeixen un so fresc i natural que imita el trinat del cant dels ocells. Aquest solia ser un so adequat per acompanyar les celebracions nadalenques, principalment acompanyant els *villancicos*, amb la intencionalitat de donar una sonoritat més aviat *pastoral*.²¹

Un altre efecte que es demana en l'orgue és el temblant, o *tremolo*. Consisteix en un dispositiu dins la canal del vent, per on passa l'aire al salmer (dipòsit on s'acumula l'aire), transformant l'entrada d'aire constant en entrades de ràpida intermitència i provocant que aquest, quan entra als tubs, ho faci seguint aquesta reacció intermitent.

El segueix el registre de dolçaina. Es tracta d'un tub curt metàl·lic de petita dimensió i ressonador amb llengüeta que imita les dolçaines castellanques. És dels primers registres que es situaren horitzontalment a la façana, tot i que no significa que hagués d'anar-hi obligatòriament.

Es demana també que els portavents que passen per la façana siguin d'estany, és a dir, els conductes per on passa l'aire des de les manxes fins al salmer o caixa d'aire. Cal suposar que és per una qüestió estètica i que l'orgue es vegi uniformat, tant els tubs sonors com els conductors del vent, ja que habitualment s'han construït de fusta.²²

Es manifesta que el registre de cimbala ha de disposar de quatre tubs per tecla per tal de donar més realç al so, encara que pot passar amb tres. Això vindria a ser de cent seixanta-vuit tubs com a màxim. Normalment solien ser de dinovena, vint-i-dosena, vint-i-sisena i vint-i-novena (1 1/3', 1', 2/3' i 1/2'). Però en el cas que n'hi poguessin cabre quatre, que es disposin de l'entonació de Ut, mi, sol, fa. Això ens ve a significar que es tractaria de la vint-i-dosena, vint-i-quatrena, vint-i-sisena i vint-i-novena (1', 4/5', 2/3' i 1/2').²³ Ja s'ha vist amb anteriorment un altre registre de cimbala amb unes característiques diferents. Es desconeix si es tractaria de dos registres diferenciats o que hagués estat una confusió en la redacció del

¹⁹ Escalona (2000: 37).

²⁰ Saura (2001: 414).

²¹ Escalona (2000: 60), Saura (2001: 421).

²² Tafall (1872: 529).

²³ "Ut, mi, sol, fa" vindria a ser la denominació segons l'organització dels sons dins una escala exacordal, l'equivalent a Do, Mi, Sol, Do. Aquesta mateixa disposició l'usa Bergero en la fàbrica de l'orgue de la parròquia dels Santos Juanes de València el 1699 (Saura, 2001: 485).

document, ja que el nombre de tubs i de proporcions es presenta variat en els dos registres homònims. No seria d'estranyar que es tractés de dos tipologies diferenciades de cimbal. En aquest sentit, Alcaraz mostra diversos jocs d'aquests registres i cap d'ells, encara que comparteixin el mateix nom, es presenta igual que els registres del document.²⁴ Així doncs, ben bé podria tractar-se de dues cimbales diferents.

Amb referència al flautat major, el d'entonació de la cara, diu "si lo puesto es capas", s'ha de presentar tot sencer, com és obvi, però en el cas que per raó de l'espai de la façana no hi pogués cabre, que s'hi posi a partir de la quarta o cinquena flauta, és a dir, des del Re # / Mi b, o des del Mi.

A més, el material, l'estany i plom dels tubs i la pell per les manxes aniran a càrrec de l'orguener. La vila sols li durà la fusta per als tubs, per a la caixa i per als mecanismes de l'orgue. A la vegada, se li proporcionarà un habitatge per poder viure i treballar mentre duri la construcció de l'instrument. A més, l'orguener haurà de tornar resposta al jurat de la universitat del que pugui costar la fàbrica de l'orgue.

Altrament, l'orgue no deuria disposar de contres o tubs de so greu, ni de pedaler de botons o peanyes per tal que aquests s'accionessin. Com tampoc es fa esment a la cadireta.²⁵ En definitiva, la documentació sobre la disposició de l'orgue ens ve a mostrar alguns dels aspectes que ja es trobaven en l'orgueneria renaixentista i que persisteixen fins a la meitat del segle XVII, així com també els elements embellidors del so, com ara els rossinyols o el temblant. Pel que fa al color sonor, sembla un orgue amb registres més aviat aguts que s'escapen dels sons més greus i envellutats dels registres més centrals de l'orgue. Així doncs, en aquesta capitulació, ja sigui feta per Magí Garriga o per Andreu Bergero, ens ve a mostrar uns gustos, unes preferències sonores d'un barroc ja desenvolupat i possiblement més proper a la funcionalitat d'acompanyar la coralitat o la policoralitat de la capella que per al propi acompanyament de la litúrgia habitual.

L'orgue de Torregrossa fou destruït a inicis de la revolta de 1936, conjuntament amb els retaules, pintures, tapissos, teles i altres objectes materials pertanyents a l'església local. Així s'esmenta en el *Libro Lucero*, arran de la sol·licitud d'un qüestionari que envià l'encarregat dels negocis de la Santa Seu a les parròquies el 1938.²⁶ En la declaració s'esmenta que l'orgue destruït feia temps que ja no servia per al culte. Aquest és un fet habitual en moltes esglésies, ja que de molts anys endarrere, a causa de les mancances econòmiques que les parròquies arrossegaven des de mitjan segle XIX, els orgues eren uns instruments costosos de mantenir. Aquest fet és degut principalment a la desamortització coneguda com de Mendizábal, quan l'església perdé el seu poder econòmic, a la qual cal afegir les imposicions i reduccions de personal i despeses que no fossin necessàries amb l'aplicació del concordat de 1851 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu. Les parròquies ja no es referen d'aquests daltabaixos i les despeses d'una capella de música, d'uns músics i d'un organista professional, amb l'elevat cost del manteniment d'un orgue, van permetre que aquests instruments anessin perdent la seva vida musical.

La funció de l'orgue va ser intercanviada per la d'un nou instrument, l'harmònim, molt més econòmic de mantenir, amb possibilitats sonores que imitaven l'orgue i amb una reducció important de l'espai.²⁷ A més, aquest instrument es podia apropar molt més al lloc on es duia a terme el culte, el propi presbiteri. L'harmònim no era com l'orgue, que restava suspès en un lateral, o situat damunt del cor del final del temple, sinó que tenia presència prop del presbiteri i formava part de l'espai on es celebrava la litúrgia. A la vegada, tenia la característica que no es desafinava i no requeria de manteniment. Un altre aspecte era la novetat de l'instrument: va ser patentat a París el 1840, i la modernitat, dins aquells temps foscos i de mancança de recursos, donava una nova vida a les celebracions parroquials.

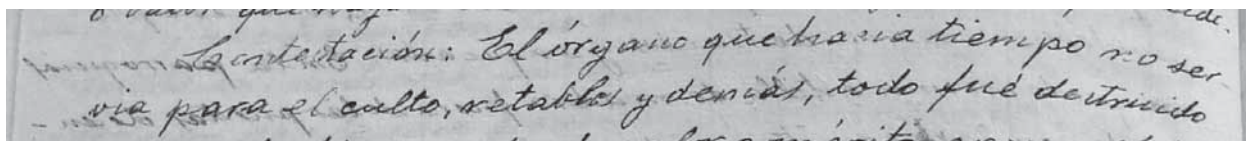
En el cas de Torregrossa s'adquireix un harmònim el novembre de 1917, desconeixem si amb anterioritat l'església parroquial ja disposava d'un d'aquests instruments. El juny de l'any següent es fa una petita tribuna per a col·locar-hi l'harmònim, no sabem en quin indret però molt probablement deuria estar en

²⁴ Alcaraz (2005: 77).

²⁵ Petit orgue situat a l'esquena de l'organista.

²⁶ *Llibre Lucero*, fol. s/n. En l'encapçalament del redactat d'aquesta informació s'esmenta que es deu a una circular que es troba a B.O.E., Tomo XLVII del 31 de maig de 1938.

²⁷ El sistema de llengüeta batent que caracteritza el so de l'harmònim és el mateix que utilitzen els tubs de llengüeta de l'orgue.

Imatge 12. Destrucció de l'òrgan. Font: autor.

Imatge 13. Rebut de la compra de l'harmònim. Font: autor.

un lloc proper al presbiteri.²⁸ Aquest nou instrument comptava amb deu registres i dos jocs sonors, era transpositor (com tots) i tenia una extensió de cinc octaves, suficients per donar la cobertura musical a les celebracions religioses habituals. L'harmònim també fou convertit en cendra durant la revolta de 1936.

BIBLIOGRAFIA

- ALCARAZ, J. (1998, 2005 segona ed.). *El Órgano*. Lleida: Milenio.
- ANGLÈS SORONELLES, F.; VERGÉS RIART, J. (2013). *Orgues del Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- BALDELLÓ, F. (1962). La música en la basilica de Santa Maria del Mar. *Anuario Musical*, XVII, 236-237.
- CORTÈS MIR, F. & PUIG TÀRRECH, R. (1995). L'òrgan de Santa Coloma de Queralt i Magí Garriga. *Recull*, 3, 61.
- [DIVERSOS AUTORS] (2018). *Torregrossa*. Recuperat de <https://ca.wikipedia.org/wiki/Torregrossa>.
- ESCALONA, J. M. (2000). *L'òrgan a Catalunya. Història i actualitat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

GONZÁLEZ, M. (2007). *Els orgues de les comarques de Lleida i del Principat d'Andorra*. Lleida: Pagès.

JAMBOU, L. (1988). *Evolución del órgano español*. Oviedo: Universidad de Oviedo, Ethos-Música.

JAMBOU, L. (1999). Bargere, Andrés. *Historia de la Música Española e Hispanoamericana*. Madrid: SGAE, vol. 2.

LLADONOSA GIRÓ, V. (2011) *Petites Històries de Torregrossa. L'església i el campanar de Torregrossa*, vol. I, 35, 41-42.

MIRÓ BALDRICH, R. (2001). Música i església a Tàrraga (del segle XV a inicis del XVIII). *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, 14, 151-198.

NASSARRE, P. (1724). *Escuela Música según la práctica moderna*. Zaragoza: Herederos de Diego de Larumbre, Primera parte.

PIÉ, J. (1984). *Annals inèdits de la vila de la Selva del Camp de Tarragona*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

SALISI I CLOS, J. M. (2009). Ivars d'Urgell: pinzellades de la música d'ahir i d'avui. *La Font*, 34, 30-32.

SALISI I CLOS, J. M. (2017). Quatre-cents anys de gaudia a la Mare de Déu de l'Horta d'Ivars d'Urgell. *Mascañà. Revista d'Estudis del Pla d'Urgell*, 8, 107-132.

SAURA BUIL, J. (2001). *Diccionario Técnico-Histórico del órgano en España*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

TAFALL Y MIGUEL, M. (1872). *Arte completo del constructor de órganos ó sea Guía Manual del Organero*. Santiago: Fernández y Compañía, vol. I-IV.

VERNET BORRÀS, J. (2013). Noves recerques sobre la construcció de l'antic òrgan de la Selva del camp. *El Pont-Alt*, 120, 7-8.

¹⁸ *Libro de Cuentas*. Arxiu parroquial de Torregrossa.